

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Vems närvaro saknas?

**En kvalitativ studie om professionellas reflektioner om preventiva insatser
mot problematisk skolfrånvaro**

Astrid Mjörnebrant & Tuva Rexstrand

Kandidatuppsats SOPB63

HT 2023

Handledare: Fay Lundh Nilsson

Authors: Astrid Mjörnebrant & Tuva Rexstrand

Title: Whose presence is missing? – a qualitative study about professional’s reflections on preventative work against problematic school absence.

Supervisor: Fay Lundh Nilsson

Assessor: Johan Cronehed

ABSTRACT

In the past decade, problematic school absenteeism has become a well-known concept in society and in research. The aim of this study is to research professional’s perspectives on problematic school absence in elementary school and high school, and their alternative solutions and thoughts about preventative work. The study is conducted by several semi-structured interviews with six professional’s who work, or have worked in different fields with students with problematic school absence. To analyse our empirical data, we have used Thomas J. Scheff’s theory of the socio-emotional world and Karen Healy’s systems theory. The results of the study shows that problematic school absence is a complex problem, caused by several different factors. School absenteeism needs to be met with several different solutions. Working with school absenteeism prevention is a success factor for reducing school absenteeism.

Keywords: School absenteeism, school absence, school attendance problem, preventive work, academic support.

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till alla yrkesverksamma som med glädje och snabb återkoppling har ställt upp på intervjuer. Tack för ert engagemang, för att ni öppenjärtat bidragit med värdefulla tankar och erfarenheter och för att ni gett oss en nyanserad blick på ämnet. Ni har gett oss nya perspektiv i vårt uppsatsarbete och viktiga lärdomar att ta med oss till vårt yrkesliv. Era bidrag har varit otroligt värdefulla till vår kandidatuppsats och gett oss inspiration och energi på vägen - för detta är vi evigt tacksamma.

Tack till lille Walter för att du lättat på stämningen och tvingat oss ta pauser mer ofta än ibland.

Astrid Mjörnebrant & Tuva Rexstrand
Helsingborg, december 2023.

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Problemformulering	6
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Begreppsdefinitioner	8
2. Kunskapsläge	9
2.1 Problematisk skolfrånvaro	9
2.2 Utbildningens betydelse	10
2.3 Faktorer som kan orsaka skolfrånvaro	11
2.4 Faktorer som kan främja skolnärvaro	12
2.5 Litteraturanskaffning	13
3. Teoretiskt ramverk	14
3.1 Thomas J. Scheffs teori om den socioemotionella världen.....	14
3.1.1 Sociala band	15
3.1.2 Scheffs olika infallsvinklar av skam	15
3.2 Karen Healys Systemteori.....	16
3.2.1 Transaktion.....	17
3.2.2 Ekvifinalitet.....	17
3.3 Teoriernas tillämpning i studien.....	17
3.4 Teoriernas begränsningar	18
4. Metod	19
4.1 Val av metod	19
4.2 Urval.....	19
4.3 Genomförande & avgränsning	20
4.4 Databearbetning och analys	21
4.5 Tillförlitlighet.....	22
4.6 Etiska ställningstaganden	23
4.7 Arbetsfördelning	25
5. Resultat och analys	26
5.1 Presentation av intervjupersonerna	26
5.2 Bakomliggande faktorer.....	26
5.3 Utmaningar i arbetet med skolfrånvaron.....	31
5.4 Förslag på preventiva insatser	34
6. Slutdiskussion	40

7. Referenser	43
8. Bilagor	46
Bilaga 1	46
Bilaga 2	47

1. Inledning

Problematiskskolor frånvaro är ett ökande samhällsproblem. En kartläggning av Skolinspektionen (2016) visar att minst 20 000 elever har en så pass omfattande skolfrånvaro att de riskerar att inte uppfylla kunskapsmålen. Sedan 2018 finns ett krav att en utredning inom grundskolan ska inledas utan dröjsmål i enlighet med skollagen (SFS 2010:800) 7 kap. 19 a § om en elev har upprepad eller långvarig frånvaro. Denna utredning ska inledas av skolans rektor i samtycke med eleven och elevens vårdnadshavare. Skollagen 15 kap. 16 § nämner att gymnasieskolan omfattas av samma krav. Vid behov av utredning för särskilt stöd ska en ytterligare utredning inledas enligt 3 kap. 8 § i skollagen. Skolan har därmed ett ansvar att uppmärksamma frånvaro och inleda en utredning.

Utbildning är en grundläggande del i människors liv. I skolan ges möjligheten att utveckla sociala färdigheter och skapa möjligheter för att påverka sin framtid. Utan utbildning kan inträdet på den reguljära arbetsmarknaden försvåras. En ofullständig utbildning kan också öka risken för psykisk ohälsa, ekonomiska problem och social utsatthet (Kearney et al. 2023). Baserat på vilka konsekvenser frånvaron kan leda till blir ämnet relevant för socionomer.

1.1 Problemformulering

I Sverige har alla barn och ungdomar skolplikt från att de börjar förskoleklass tills att de avslutar nionde klass (Skollagen 2010:800). Skolan finansieras i huvudsak av offentliga medel och styrs genom bland annat lagar, läro- och kursplaner. Oberoende om en elev går i skolan där kommunen är huvudman eller i en friskola med annan huvudman ska eleven garanteras en likvärdig utbildning. I Sverige kontrolleras skolorna av Skolverket och Skolinspektionen vilka är myndigheter med ansvar för att bland annat styrning, utvärdering och uppföljning av skolverksamheter (Wrangsjö & Åhlund 2021). Skolan har som uppdrag att förbereda barn och unga inför framtiden för att kunna bli en del av samhället och dess utveckling. Skolplikt innebär att barn och ungdomar under en period av ungefär nio år enligt lag ska gå i skolan, just för att tillgodogöra sig de kunskaper som bedöms vara nödvändiga för framtiden (Wrangsjö & Åhlund 2021). Många

barn och ungdomar har emellertid dåliga kopplingar till skolan, där skolan är något som är påfrestande och besvärligt. Närmare 15 procent av de äldre eleverna i årskurs 7–9 och i gymnasieskolan upplever att det sällan eller aldrig känns meningsfullt att gå till skolan (Skolverket 2019). Drygt 25 procent av eleverna i årskurs 7–9 och 18 procent av gymnasieeleverna upplever att det sällan eller aldrig är roligt att gå till skolan (Skolverket 2019).

Utbildning är väsentligt för att barn och unga ska få en trygg framtid, där skolan finns till för att förbereda inför framtida utmaningar och mål. Den nationella frånvarostatistiken är bristfällig, men enligt den statistik som finns att tillgå i Skolverkets rapport (2021) visar det att frånvaron ökat med mer eller mindre 10 procent i alla årskurser mellan 2019 och 2020. En nämnvärd detalj är att vid insamling av statistik år 2020 pågick en pandemi. Statistiken från 2019 visar däremot att innan pandemin var minst var fjärde elev i nian frånvarande.

Frånvaron kan orsaka framtida problem för elever, varav några innebär långsiktiga konsekvenser som ökad risk för psykisk ohälsa, arbetslöshet och social alienation (Forsell 2020). Risken för arbetslöshet gör problemet än mer allvarligt. En ofullständig utbildning kan leda till svårigheter att etablera sig på den reguljära arbetsmarknaden som vuxen, som i sin tur kan resultera i psykisk ohälsa och ekonomisk utsatthet (Kearney, Dupont, Fensken & Gonzálves 2023). De konsekvenser som problematisk skolfrånvaro kan medföra gör ämnet relevant för socialt arbete.

En problematisk skolfrånvaro beror sällan på en enskild faktor, utan består av en kombination av individuella, skol- och familjefaktorer (Forsell 2020). Ingen har enskilt ansvar för en elevs frånvaro utan det råder ett gemensamt ansvar mellan föräldrar, skola och elev (Wrangsjö och Åhlund, 2021). Utvecklandet av en problematisk skolfrånvaro i den omfattning att eleven riskerar att inte klara kunskapsmålen är ofta en långvarig process (Forsell, 2020).

Tidigare forskning svarar på några av de faktorer som ligger bakom elevers frånvaro, exempelvis psykisk ohälsa och mobbning. Tidigare forskning har också

undersökt uppfångande resurser och hur de fungerat. Sundelin, Lindgren och Lundahl (2023) belyser introduktionsprogrammet (IP) som en uppfångande insats, som syftar till att hjälpa ungdomar som av olika orsak valt att avbryta sin skolgång. Det finns däremot brister inom forskningen när det gäller preventiva insatser för ungdomar. Gren-Landell (2023) betonar vikten av att införa insatser i ett tidigt skede från det att frånvaro uppmärksammas. Detta för att undvika långvarig frånvaro som riskerar att övergå till att elever blir hemma på heltid. Vårt fokus inom denna studie är därför att uppmärksamma vilka preventiva insatser som kan behöva införas.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka vad professionella ser för bakomliggande faktorer till frånvaro och vilka preventiva insatser som behöver införas i arbetet med problematisk skolfrånvaro.

De forskningsfrågor som ligger till grund för arbetet är:

1. Vilka bakomliggande faktorer lyfter de professionella som förklaring till frånvaron?
2. Vilka utmaningar upplever professionella att det finns i arbetet med problematisk skolfrånvaro?
3. Vilka preventiva insatser anser professionella att det behövs i arbetet med problematisk skolfrånvaro?

1.3 Begreppsdefinitioner

Nedan följer en beskrivning av centrala begrepp som används i studien och hur de tillämpas.

Problematisks skolfrånvaro: Problematisks skolfrånvaro syftar på elever med omfattande ogiltig frånvaro.

Skolfrånvaro och frånvaro: Denna typ av frånvaro definierar olika typer av frånvaro som inte är omfattande.

Ungdom och elev: Genom hela studien används begreppen ungdom och elev kombinerat för en mer läsvänlig text. Begreppen innefattar inom vår studie både grundskole- och gymnasieelever.

2. Kunskapsläge

I följande kapitel presenteras tidigare forskning om problematisk skolfrånvaro. Kapitlet struktureras utifrån fyra olika teman: en definition av problematisk skolfrånvaro, utbildningens betydelse, faktorer som kan orsaka skolfrånvaro och faktorer som kan främja skolnärvaro. Avslutningsvis redogör vi för vår litteraturanskaffning.

2.1 Problematisk skolfrånvaro

Enligt Kearney, Benoit, Gonzálvez och Keppens (2022) är problematisk skolfrånvaro ett väl beforskat område. Det går däremot urskilja ett perspektivskifte där tidigare forskning fokuserat på endast elev och familj, medan senare forskning kommit att anta ett bredare perspektiv. Den senare forskningen innefattar även faktorer som skolmiljö, ekonomiska, kulturella och sociala faktorer som kan påverka elevens skolgång och framtid. Kearney et al. (2022) lyfter även att det är av intresse att forskning ska belysa mer om hur olika yrkesgrupper arbetar med problematisk skolfrånvaro.

Problematisk skolfrånvaro är ett paraplybegrepp inom forskningen. Begreppet innefattar olika typer av frånvaro såsom skolk, skolfobi, föräldrastödd frånvaro och skolexkludering. Problematisk frånvaro omfattar såväl godkänd som icke godkänd frånvaro. Den godkända frånvaron innebär giltig frånvaro som anmälts av vårdnadshavare och godkänts av skolan. Den giltiga frånvaron blir problematisk när den påverkar elevens förutsättning att nå kunskapsmålen. Frånvaron tolkas på olika sätt inom forskningen. Majoriteten av forskningen diskuterar ströfrånvaro genom en missad lektion vid upprepade tillfällen, till frånvaro under en halv dag. Omfattande ogiltig frånvaro innebär att en elev är frånvarande under flera heldagar i flera veckor. Problematisk skolfrånvaro är en

problematik som utvecklas över tid. Elevers frånvaro ökar i regel stegvis, för att på sikt mynna ut i omfattande ogiltig frånvaro (Forsell 2020).

Jeppesen Lomholt, Nielsen Arendt, Bolvig och Thastum (2022) poängterar nödvändigheten av ett helhetsperspektiv som inkluderar både individuella och kontextuella domäner i forskningen om problematisk skolfrånvaro. Ett helhetsperspektiv är en förutsättning för att kunna arbeta med problematiken, eftersom det sällan är en enskild faktor som påverkar en ungdoms skolfrånvaro.

Kreitz-Sandberg och Fredriksson (2023) belyser att skolfrånvaro är ett forskningsområde med lite forskning, men som däremot har förbättrats med åren. De förklarar att det krävs mer forskning inom området, främst internationella jämförande studier. De diskuterar bland annat vad tidigare forskning kommit fram till och jämför forskares olika perspektiv på skolfrånvaro och preventiva insatser. Kreitz-Sandberg och Fredriksson (2023) redogör för en variation gällande bakomliggande orsaker och menar att skolfrånvaron, som tar sig i uttryck genom bland annat skolk och skolavhopp, är ett symtom på andra bakomliggande problem.

2.2 Utbildningens betydelse

Sundelin et al. (2023) belyser att utbildning är en grundläggande del i människans liv och har en betydelsefull roll kopplat till hälsa. Risken med att inte fullfölja en grundläggande utbildning påverkar även möjligheten till att vidareutbilda sig och försvårar inträdet på arbetsmarknaden. Arbetsmarknaden är utan utbildning ofta väldigt begränsad. Utbildningens betydelse i relation till arbetsmarknaden poängteras även i Wikel och Markelz (2023) som belyser att utbildning är en förutsättning för tillgång till välbetalda yrken. Även Jeppesen Lomholt et al. (2022) lyfter att skolfrånvaron kan bidra till ett flertal problem för unga när de blir äldre, exempelvis svårigheter med arbete, sociala svårigheter, psykisk ohälsa och ekonomisk instabilitet. Jeppesen Lomholt et al. (2022) synliggör till skillnad från de andra att skolfrånvaro är en riskfaktor för att helt och hållet hoppa av skolan, vilket kan leda till sociala-, arbets- och hälsorelaterade problem i vuxen ålder.

Sundelin et al. (2023) lyfter vidare att ungefär 10 procent av Europas ungdomar inte klarar av att fullfölja sina högstadie- och gymnasiestudier. Under 2010 förändrades det svenska skolsystemet med bland annat fler nationella prov och tidigare betygsättning. I samband med det ändrade skolsystemet har en rapportering av känslor som ensamhet, utanförskap och stress kopplat till skolan ökat (Sundelin et al. 2023).

2.3 Faktorer som kan orsaka skolfrånvaro

Forsell (2020) förklarar att den problematiska skolfrånvaron karaktäriseras av betydande risker för ungdomars välmående och sociala relationer. Faktorer som påverkar ungdomars utbildning är bland annat inlärningssvårigheter, mobbning och hälsoproblem (Forsell 2020; Sundelin et al. 2023). Forsell (2020) belyser att många av de eleverna med hög frånvaro också har någon form av neuropsykiatriska funktionsvariation (NPF). Elever med neuropsykiatriska funktionsvariationer bearbetar sinnesuttryck och uppfattar information annorlunda, vilket kan medföra koncentrations- och inlärningssvårigheter. Konsekvensen av detta kan vara att eleven känner sig misslyckad till följd av svårigheter att delta och koncentrera sig skolan.

Jeppesen Lomholt et al. (2022) redogör för flertalet riskfaktorer där framför allt psykisk ohälsa poängteras vara en betydande faktor. Den psykiska ohälsan består enligt författarna ofta av depression och sömnsvårigheter. Jeppesen Lomholt et al. (2022) och Wikel och Markelz (2023) belyser båda att låg socioekonomisk status kan vara en bidragande faktor till frånvaro. Jeppesen Lomholt et al. (2022) diskuterar däremot mer om faktorer som familjestrukturen, där barn till ensamstående föräldrar och föräldrar med låg utbildningsnivå tenderar att vara frånvarande i högre grad. Forsell (2020) poängterar också att hemmiljön har betydelse för en elevs skolnärvaro.

Webber (2018) lyfter att tidigare forskning har poängterat flera olika faktorer som påverkar skolfrånvaron. Några av de faktorerna är droganvändning, ungdomsgraviditet och utmaningar som kan uppstå i övergångarna mellan mellanstadiet och högstadiet. Webber belyser även att en påverkande faktor kan

vara elevens och familjens missuppfattning om skolans policys. Om familjen eller eleven inte uppfattat att skolan har som policy att eleven måste vara närvarande på lektioner för att få betyg, kan det leda till missförstånd som gör att eleven blir frustrerad och väljer att avsluta sin utbildning. Om det sker en missuppfattning som gör att eleven inte är tillräckligt närvarande i skolan kan det leda till sämre eller inga betyg (Webber 2018).

Skolfrånvaron ökar i takt med åldern. Ungdomar med hög frånvaro tenderar också att i högre utsträckning lida av bland annat ångest och depression, kronisk sjukdom, smärta och sömnsvårigheter. I en skolkontext handlar frånvaron om bland annat mobbning och lägre kunskapsnivå. Riskfaktorer delas sedan upp i faktorer kopplade till psykiska problem, demografi, familj och skola (Jeppesen Lomholt et.al 2022; Wikel & Markelz 2023).

Internet är en stor del av livet för många och alltmer av den kommunikation ungdomar använder sig av idag sker digitalt. Deep (2015) lyfter fram att sociala medier är tonåringars huvudsakliga plattform för interaktion med varandra. Den digitala interaktionen påverkar inte bara hur ungdomar kommunicerar utan även hur de interagerar i det dagliga livet. Sociala medier medför flertalet risker varpå Deep (2015) lyfter negativ påverkan på ungdomars emotionella och psykologiska utveckling som två av dem. Deep (2015) poängterar också avvisande från vänner på sina sociala medier som en stor bidragande orsak till psykisk ohälsa.

2.4 Faktorer som kan främja skolnärvaro

Forsell (2020) belyser att det viktigaste i skolan är främst kamratskap, och att lärarna eller föräldrarna inte har lika stor betydelse för en elevs närvaro. En elevs sociala miljöer har betydelse för hur en elev ser på sin skolgång. En god social miljö är en framgångsfaktor för att eleven närvarar i skolan.

I USA har en strategi utvecklats där socialarbetare är anställda i syfte att identifiera faktorer som påverkar elevens sannolikhet att ta examen. Genom intervjuer med bland annat socialarbetare och skolpersonal har tre olika huvudfaktorer identifierats som avgörande för en elevs närvaro. Huvudfaktorerna

är att stötta och uppmuntra elevens närvaro och tillhandahålla en intensiv support för elever som verkar vara i risk för att hoppa av. Den sista faktorn handlar om att uppmuntra de som hoppat av att återkomma till ett program som kan garantera en yrkesexamen (Webber 2018).

Wikel och Markelz (2023) och Kreitz-Sandberg och Fredriksson (2023) nämner att engagemang och feedback är viktiga aspekter för elevers självförtroende i skolan. Om eleverna känner sig sedda och uppskattade i skolan ökar också chansen att eleverna är mer närvarande. Även Rydell Altermatt (2019) poängterar i sin studie om hur stöd från högskolekamrater kan påverka den akademiska prestationen positivt. Rydell Altermatt (2019) belyser också att tidigare forskning som genomförts inom grundskolan har påvisat liknande resultat. I studien förtydligas även att feedback från klasskamrater eller lärare kan bidra till att eleven blir mer motiverad och får bättre tilltro till sig själv. Stöd från sin omgivning är enligt forskaren en framgångsfaktor för en god akademisk prestation.

Kreitz-Sandberg och Fredriksson (2023) poängterar att skolan behöver ha ett större fokus på elevers välmående och en flerdimensionerad plan när det gäller lärande. Författarna redogör för ett dilemma huruvida skolan ska fokusera på elevers utbildning eller välmående. Författarna anser däremot att vissa åtgärder är nödvändiga för att skolan ska bli mindre fyrkantig. Ett exempel på åtgärd är en mer förhandlingsbar policy vad gäller under vilka tider skoldagen är förlagd för att optimera en elevs möjlighet till prestation. Skolan behöver också lägga mer fokus på att bemöta och behandla mobbning, och erbjuda akademiskt stöd för elever. Författarna poängterar även att det behövs mer forskning om preventiva insatser för att erbjuda fler perspektiv och lösningar både inom skolan, för familjen och andra yrkesprofessionella.

2.5 Litteraturanskaffning

Tidigare forskning och forskningsartiklar har inhämtats via LUBsearch. Vid sökning av tidigare forskning har det varit av relevans att artiklarna är akademiska journaler som är peer-reviewed. Vid sök efter böcker har LUBcat varit den

främsta källan. Vidare har SwePub använts för att få tillgång till fler forskningsartiklar av forskare som specificerar sig inom ämnet skola och problematisk skolfrånvaro. Sökord som förekommit vid litteraturanskaffningen har varit problematisk skolfrånvaro, school absenteeism, school absence, preventative work, academic support. För att införskaffa statistik och rapporter har Skolinspektionens hemsida använts.

3. Teoretiskt ramverk

I följande kapitel redogör vi för de två teorier som tillämpas i studien.

Inledningsvis presenteras Thomas J. Scheffs teori om den socioemotionella världen följt av valda begrepp som används i analysen av vårt empiriska material. Därefter presenteras Karen Healys systemteori med ytterligare begrepp som fungerar som kompletterande teori. Avslutningsvis presenteras hur teorierna tillämpats och några av teoriernas olika begränsningar.

3.1 Thomas J. Scheffs teori om den socioemotionella världen

Scheffs (Se Starrin 2013) utvecklande av teorin om den socioemotionella världen har tagit inspiration från tidigare forskare inom socialpsykologi, till exempel Erving Goffmans teori om skam och Charles Horton Cooley teori om spegeljaget. Scheffs teori om den socioemotionella världen, som är i ständig utveckling, består av två grundstenar. Den första grundstenen bygger på kommunikation och innefattar samhörighet i relation till individ, grupp och samhället. Den andra grundstenen bygger på emotioner, med fokus på skam och stolthet. Emotioner är också den grund som har störst betydelse inom Scheffs teori. Grundstenarna är i sig självständiga men samspelar med varandra.

Scheffs (Se Starrin 2013) teori baseras på tre centrala begrepp vilka är *sociala band*, *skam* och *stolthet*. Skam och stolthet står alltid i relation till begreppet sociala band och påverkas av hur de sociala banden ser ut. Scheff förklarar att skam och stolthet är intensiva känslor och fungerar för att värna om våra sociala band. Känslorna tar sig i uttryck väldigt olika där stolthet ofta uttrycks spontant i direkt anslutning till en händelse. Det är även en positiv känsla som är lättare för

människor att dela med sig av. Skam däremot är en ofta en negativ och intensiv känsla som får de flesta att vilja undvika omgivningens respons genom att till exempel vända bort blicken för att låta bli att få ögonkontakt.

3.1.1 Sociala band

Scheff (Se Starrin 2013) poängterar att sociala band är grundläggande för människors relationer. Människor strävar hela tiden efter och är beroende av att ha sociala band. Ett exempel på hur vi värnar om våra sociala band är hur vi tenderar att anpassa oss utifrån vår omgivning för att undvika att bli avvisade. Genom att hålla med och foga oss efter vår omgivning blir vi belönade med samhörighet, medan avvikande beteenden kan fungera bestraffande och orsaka exkludering. Till följd av ett samhälle där geografiska och sociala förändringar sker kontinuerligt försätts våra sociala band i riskzon. Den digitala utvecklingen och det ständigt tillgängliga informationsflödet är också faktorer som påverkar våra sociala band (Se Starrin 2013).

Sociala band bygger på kommunikation och emotion. Kommunikation handlar om hur vi använder oss av och tolkar verbala och icke verbala signaler. Emotion handlar om hur vi uppfattar varandras och våra egna känslor i det sociala samspelet. Sociala band är tätt förknippat med begreppen *skam* och *stolthet*. Skammen uppstår vid otrygga sociala band och stoltheten uppstår när vi har trygga sociala band. Avsaknaden av sociala band kan leda till avskildhet som sedan kan orsaka isolering (Se Starrin 2013).

3.1.2 Scheffs olika infallsvinklar av skam

Scheffs tolkning av begreppet skam innefattar ett bredare spektrum än den ursprungliga tolkningen av Erving Goffman. Skammen beskrivs också vara mer vanligt förekommande än vad tidigare socialpsykologer diskuterat och kan visa sig i form av bland annat låg självkänsla, blyghet eller dåligt samvete. Scheff riktar kritik mot att den sociala komponenten tidigare utelämnats från skambegreppet. Han menar att den har en viktig betydelse för hur vi ser på oss själva. Den sociala komponenten är nämligen kopplad till hur en människa ser på sig själv baserat på andras åsikter om en (Se Starrin 2013).

Skammen fyller i huvudsak tre funktioner och är enligt Scheff den känsla som styr över alla andra emotioner. Skammen fungerar bland annat som en moralisk kompass för våra handlingar. Den syftar också till att värna om de sociala banden och signalerar därför genom att dyka upp när sociala band är hotade. Skam gör oss medvetna om våra emotioner och fungerar reglerande genom att anpassa hur vi uttrycker vissa känslor. Om vi skäms över att till exempel visa kärlek, kommer denna känsla att försöka döljas (Starrin 2013).

Scheff har också diskuterat om det finns situationer där skammen kan leda till allvarliga konsekvenser. Scheff anser att skaminåtriktad ilska eller skam-skam spiraler kan vara bidragande faktorer för att utveckla depression. Skaminåtriktad ilska innebär att en person känner ilska när hen blir utsatt eller kränkt och sedan blir skamsen på grund av ilskan den känner. Skam-skam spiraler uppstår när en person hamnar i intensiva känslostormar som leder till en inre kränkning. Denna inre kränkning bidrar med tomhetskänslor som är ett karaktärsdrag vid djup depression (Starrin 2013).

3.2 Karen Healys Systemteori

Healy (2014) redogör för generell systemteori, utvecklad av Ludwig von Bertalanffy, som handlar om att alla människor är en del i flera olika system. De olika systemen kan påverka och påverkas av varandra på olika sätt såväl internt som externt. En elev är till exempel en del i bland annat systemen skola och familj. Systemteori används för att identifiera komplexa interaktioner mellan olika system. Finns det till exempel ett problem inom familjen kan det yttra sig i skolan och vice versa.

Inom systemteorin förhåller sig Healy (2014) till fem begrepp: *transaction*, *homeostasis*, *entropy*, *equifinality* och *feedback*. Samtliga fem begrepp har stor betydelse för hur de olika systemen samspelar med varandra. I vår analys används begreppen *transaction* och *equifinality* vilka vi valt att översätta till *transaktion* och *ekvifinalitet* för att skapa en mer läsvänlig text.

3.2.1 Transaktion

Transaktion kan beskrivas som påverkan och utbyte av information mellan en individ och olika system. Transaktion sker enligt Healy (2014) mellan individ och miljö och vice versa. En socialarbetare har som roll att identifiera transaktion mellan olika system. När transaktionen identifieras öppnas möjligheter upp till att skapa förändring som bidrar till att främja individens personliga utveckling och förbättra miljön inom systemen. Transaktionen kan påverkas av brister inom systemen eller hos individen, som i sin tur kan påverka relationen. Brister i ett system kan innebära avsaknad av resurser som en individ är i behov av för sin utveckling.

3.2.2 Ekvifinalitet

Ekvifinalitet bygger på antagandet att många problem inte innefattar enbart en lösning. Ett problem består ofta av flera aspekter och det är där de olika lösningarna måste tillämpas i systemen. Principen med ekvifinalitet är att se lösningar på flera olika håll för att kunna nå en positiv framgång för den utsatta och dennes situation. Healy (2014) redogör för ett exempel på hur ekvifinalitet kan tillämpas vid mobbning. Det kan till exempel vara bra att tillämpa både stöd och råd till föräldrar, förbättrande interventioner på skolan och samtal med eleven för att förbättra elevens situation.

3.3 Teoriernas tillämpning i studien

Scheffs (Se Starrin 2013) teori om den socioemotionella världen hjälper oss att förstå skolfrånvarons relation till skam och sociala band. Teorin förtydligar vikten av sociala band och hur det kan påverka ungdomens skolgång. Vi får också hjälp med att förstå skolfrånvarons koppling till skam och hur skam kan påverka oss i samspel med andra. Scheffs teori kan också bidra med förståelse till varför en elev inte kommer till skolan, men även vad som kan bidra till att eleven faktiskt går till skolan.

Healys (2014) systemteori ger oss förståelse för de olika system en ungdom befinner sig i och hur dessa system samspelar med och påverkar varandra. Problematisk skolfrånvaro beror sällan på en enskild faktor och har betydelse för flera av de system en ungdom är en del i. Systemteorin hjälper oss förstå vikten av att de olika systemen fungerar både i sig själva och i relation till varandra. Har en ungdom en utmanande familjesituation kommer det att påverka ungdomen i relation till sin skolgång. Har ungdomen problem i skolan kommer det troligtvis att på något sätt visa sig i hemmet och i ungdomens familj.

Healys teori har ett helhetsperspektiv med fokus på systemen runt en elev medan Scheffs teori fokuserar på eleven själv och hur sociala band och skam kan påverkas inom olika system. Scheffs teori har fokus på emotioner, men den behandlar inte de strukturella faktorerna bakom frånvaron, vilket systemteorin bidrar med. Med hjälp av att tillämpa båda teorierna upplever vi att de kompletterar varandra.

3.4 Teoriernas begränsningar

Det finns kritik riktad mot båda teorierna, varav vi har valt att belysa en liten del som vi kan relatera till i vårt uppsatsskrivande.

Kritik som har riktats mot den generella systemteorin är att den endast fokuserar på hur individen påverkas i sin närmiljö, och inte belyser större system som kan påverka individen. Annan kritik som uppmärksammas mot systemteorin är att negativa skeenden kopplas som ett resultat av ett dysfunktionellt system, till exempel en våldsam förälder är ett resultat av ett generellt negativt system. Systemteorin har stort fokus på systemen, vilket gör att de inte uppmärksammas att våldet kan vara något annat än ett resultat av ett dysfunktionellt system (Healy 2014).

Aspelin (1996) ifrågasätter hur vi, i enlighet med Scheffs påstående att det finns få trygga sociala band, klarar oss i det moderna västerländska samhället. Scheff påstår att alla sociala band är osäkra, samtidigt som de sociala banden anses vara väsentliga för oss människor. Med utgångspunkt i Scheffs redogörelse för

avsaknaden av trygga sociala band skulle alla människors liv endast vara ett lidande.

4. Metod

I följande kapitel presenterar och diskuterar vi val av metod och studiens urval. Därefter diskuterar vi studiens genomförande, databearbetning och analys, tillförlitlighet och etiska ställningstaganden. I slutet av kapitlet redogör vi för vår arbetsfördelning.

4.1 Val av metod

Vi valde en kvalitativ metod med tanke på studiens frågeställningar som syftar till att nå en variation, med en bredd och ett djup. För att få det djup och den variation vi önskade utförde vi intervjuer med olika professioner, som har olika bakgrund och erfarenhet av problematisk skolfrånvaro. Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015) poängterar att intervjuer är en effektiv insamlingsmetod för att ta del av olika personers perspektiv och reflektioner om ett valfritt ämne.

Empirin är insamlad med hjälp av en semistrukturerad intervjuform (Bryman 2018). Valet av intervjuform har gjorts för att kunna utforma en intervjuguide med samma frågor till samtliga intervjupersoner, men med möjlighet att låta intervjun utformas på olika sätt utifrån intervjupersonernas svar. Förutsättningen att kunna anpassa följdfrågor under intervjutillfället har även gett oss djupare inblick och förståelse för intervjupersonens utsaga.

4.2 Urval

Studiens syfte är att undersöka olika professioners erfarenheter av arbetet med problematisk skolfrånvaro. Den lämpligaste urvalsmetoden för vårt syfte är ett målstyrt urval. Bryman (2018) beskriver att ett målstyrt urval gör att specifika personer strategiskt väljs ut som motsvarar de kriterier som behövs för att svara på studiens syfte och frågeställningar. Det målstyrda urvalet bygger på en önskan om att fånga en variation av olika yrkesgrupper som är verksamma med ens valda målgrupp. Ett kriterium har också varit att intervjua personer som arbetar inom

olika organisationer och med varierande utbildning. Intervjupersonerna som kontaktats är dem som i enlighet med studiens kriterier har erfarenhet av området problematisk skolfrånvaro. Kontakt med dessa har tagits genom befintliga kontakter som rekommenderat relevanta personer med olika erfarenhet och yrkesbakgrund.

Bland våra intervjupersoner finns två socionomer, en studie- och yrkesvägledare, två specialpedagoger, varav en också är utbildad lärare och sist en familjebehandlare. Alla de yrkesverksamma möter ungdomar på olika sätt vilket bidrar med en variation av infallsvinklar till studien.

4.3 Genomförande & avgränsning

Till att börja med har vi undersökt vårt befintliga kontaktnät och vilka personer som kan tänkas vara underlag för studien. Efter diskussion om studiens syfte har vi därefter valt ut de personer vi ansett vara lämpliga för att fånga den variation av erfarenhet vi önskat. Dessa personer har sedan kontaktats via mejl. Inledningsvis har personerna endast fått en kort inledning om studiens innehåll och syfte, följt av en intervjuförfrågan. När intervjupersonerna tackat ja till att medverka har vi erbjudit tider för intervju.

Samtliga sex intervjuer har genomförts gemensamt. Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015) lyfter att en fördel med att vara två som intervjuar är att en kan ha ansvar att ställa frågor, medan den andra observerar, ställer relevanta följdfrågor och har möjlighet att anteckna. För att ta vara på detta har ansvaret för de sex intervjuerna fördelats jämnt genom att båda haft huvudansvar för tre intervjuer var. Intervjupersonerna har på förhand fått ta del av en skriftlig samtyckesblankett som har signerats inför intervjutillfället. Intervjuerna har inletts med att intervjupersonerna fått en beskrivning om intervjuens syfte och även fått lämna muntligt samtycke till att intervjun spelas in med diktafon.

Två av intervjuerna har genomförts fysiskt på intervjupersonernas arbetsplatser. Under de fysiska intervjuerna upplevde vi som utförde intervjun störmoment i form av andra personer och musik i bakgrunden. Vi upplevde däremot inte att det

var något som intervjupersonerna påverkades av, möjligtvis för att det inte var avvikande på deras arbetsplats. Resterande fyra intervjuer genomfördes digitalt via Teams. Valet av digitala eller fysiska intervjuer har intervjupersonerna själva fått göra och vi har i mån av möjlighet försökt ta hänsyn till deras önskemål. Samtliga intervjuer har spelats in med diktafon i enlighet med Socialhögskolans riktlinjer.

4.4 Databearbetning och analys

Vid bearbetning av den empiri vi samlat in har vi sedan transkriberat och tematiserat materialet. I samband med transkriberingen har vi även anonymiserat intervjupersonerna. Intervjupersonerna har i vår analys fått en bokstav för att visa att dem är olika personer. Intervjupersonerna har därför blivit döpta till A, B, C, D, E och F i vår analys.

Under transkriberingen har vi i detalj skrivit ner allt som sagts under intervjuerna, men vid urval av citat har vi för läsvänlighetens skull tagit bort utfyllnadsord som "eh" eller liknande. Vi har dock tagit hänsyn till vad innebörden av dessa ord kan stå för. Enligt Bryman (2018) använder sig människor omedvetet av utfyllnadsord, dessa kan med fördel sorteras bort vid citering i text såvida inte innebörden förändras.

Empirin har strukturerats upp och tematiserats med hjälp av tre olika teman. Tematiseringen baserades på bakomliggande faktorer, preventiva insatser och utmaningar. Vi har också i tematiseringen tagit hänsyn till våra teorier kopplat till system, transaktioner mellan system, ekvifinalitet, sociala band och skam på olika nivåer. Genom att tematisera på detta sätt har vi fått en balans mellan teori och empiri. Tematiseringen har hjälpt oss att hitta citat som kan besvara studiens frågeställningar och analyseras med hjälp av studiens teorier.

Vi har under arbetes gång haft ett abduktivt förhållningssätt vilket innebär att vi har pendlat mellan empiri och teori. Insamling av empiri har skett utan påverkan av teori för att uppfatta och tolka materialet utifrån intervjupersonernas perspektiv. Vid tematisering av materialet har vi tagit hänsyn till teorierna i syfte

att förenkla och hitta relevanta citat för att kunna väva samman empiri och teori i analysen.

4.5 Tillförlitlighet

Bryman (2018) belyser fyra delkriterier som är viktiga inom kvalitativ forskning för att öka tillförlitligheten. De fyra delkriterierna innefattar trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjlighet att styrka och konfirmera.

Trovärdigheten är en grundsten inom studier eftersom den påvisar att forskaren tagit hänsyn till de regler som finns inom kvalitativ forskning (Bryman 2018). Trovärdighet innebär att forskaren själv ska bedöma om de utsagor som samlats in anses trovärdiga för andra läsare. Ett annat sätt att förstärka trovärdigheten är genom respondentvalidering. Detta uppfylls genom att återkoppla till personerna som deltagit i studien, för att bekräfta att forskaren uppfattat och använder deras utsagor korrekt (ibid.). För att öka studiens trovärdighet har vi valt att välja ett brett spektrum av yrkesprofessionella för att ta del av hur problematisk skolfrånvaro kan manifestera sig och tolkas. Olika professioner skapar större utrymme för olika utsagor och som inte endast innefattar en social verklighet från en viss yrkestitel. Till följd av en begränsad tidsram har respondentvalidering inte kunnat utföras, som hade varit optimalt för trovärdigheten.

För att göra studien överförbar krävs inom kvalitativ forskning ett djup, eftersom kvalitativ forskning ofta bygger på en empiri baserad på få utsagor. Med djup menas utförliga beskrivningar om forskningsområdet. Överförbarheten innebär också att andra forskare ska kunna genomföra en liknande studie med liknande resultat (Bryman, 2018). Vi har inom vår studie velat fånga in en bredd och ett djup, vilket vi gjort genom att intervjua personer med olika utbildning, verksamma inom olika organisationer. Överförbarheten till andra forskare kan dock vara en utmaning om den andra forskaren inte intervjuar samma personer, men det finns en god chans att en liknande studie kan ge liknande resultat om hänsyn tas till vilka yrkestitlar vi valt att intervjua.

För att uppnå pålitlighet inom studien redogör forskaren för studiens uppbyggnad och genomförande. Detta görs genom att tydligt förklara studiens alla faser. Genom att kollegor eller andra forskare kan ta del av processen och granska innehållet ökar pålitligheten (Bryman, 2018). För att uppnå en pålitlighet inom studien har vi varit noggranna med att på ett nyanserat och explicit sätt förklara de olika delarna av vår studie. Pålitligheten har vi försökt öka ytterligare genom att låta läsarna ta del av såväl informationsbrev som intervjuguide som finns i Bilaga 1 och 2.

Möjligheten att styrka och konfirmera innebär att forskaren inte påverkat studien med egna värderingar, men det innebär också att forskaren är medveten om att objektivitet inom kvalitativ forskning kan vara svårt att uppnå. Det måste vara tydligt att forskaren inte påverkat genomförandet eller resultaten inom sin studie (Bryman, 2018). Vi har, i den mån det går, formulerat öppna frågor till våra intervjupersoner. Detta för att vi önskat fånga in deras verklighet oberoende av vårt inflytande. Med vetskap om utmaningen av att hålla sig objektiv inom kvalitativ forskning har vi försökt vara observanta och självkritiska till hur vi som utförare av studien möjligtvis kunnat påverka intervjuerna. För att försäkra oss om att uppnå konfirmitetskriteriet har vi noga granskat oss själva för att inte tillåta egna värderingar påverka framställandet av de professionellas utsagor.

4.6 Etiska ställningstaganden

För att kunna utföra forskning på etiskt korrekta grunder redogör Bryman (2018) för fyra grundläggande principer att förhålla sig till. De fyra principerna är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Dessa krav är till viss del överlappande och ställer tillsammans krav på att forskaren är noggrann vid sin insamling av empiri.

Informationskravet innebär bland annat att de personer som medverkar i studien ska bli informerade om syftet med studien. (Bryman 2018). Vid intervjuer finns det vissa etiska faktorer att ta hänsyn till, både när det gäller digitala och fysiska intervjuer. Det är forskaren som har ansvaret att värna om relationen till sina intervjupersoner genom att utforma ett tydligt samtycke och vara noggrann med

att intervjupersonen får information om sitt deltagande (Eldén 2020). Vi har låtit våra intervjupersoner ta del av en samtyckesblankett om intervjuens deltagande. Skriftligt samtycke har inhämtats för de såväl fysiska som de digitala intervjuerna. Vi har även valt att inhämta muntligt samtycke innan varje påbörjad intervju. I vårt informationsbrev fick våra intervjupersoner även ta del av information att deltagandet bygger på frivillighet och att samtycket kunde dras tillbaka under hela intervjutillfället.

Samtyckeskrauet bygger på att deltagaren väljer att delta frivilligt (Bryman 2018). Möjligheten att uppfylla principen om samtycke är däremot något komplicerat då en förutsättning för samtycke är att samtliga intervjupersoner får ta del av all information om studien, något som kan vara svårt att garantera (Bryman 2018). Vi har, efter att intervjupersonerna fått information om studien, inhämtat skriftligt samtycke till att delta. Samtycket har inhämtats via en samtyckesblankett som intervjupersonerna fått läsa igenom och signera. Vi har även försäkrat oss om att intervjupersonerna tagit del av informationen i början av intervjun och inhämtat muntligt samtycke till att spela in intervjuerna med diktafon.

Det tredje kravet bygger på konfidentialitet och innebär att de uppgifter som är kopplade till våra intervjupersoner ska behandlas på ett sätt så att obehöriga saknar möjligheten att komma åt uppgifterna (Bryman 2018). Detta försöker vi som utförare av studien uppnå genom att vara de enda som har information om våra intervjupersoner i form av namn och kontaktuppgifter.

Det fjärde och sista grundläggande kravet inom forskningsetiken är nyttjandekravet som handlar om hur den insamlade empirin får lov att användas. Den empiri som samlats in i samband med studien får endast användas till studien, i enlighet med studiens ändamål (Bryman 2018). Vårt insamlade material har endast använts inom vår studie och övrigt insamlat material kommer att raderas efter examinerad uppsats.

I kvalitativa studier kan det vara svårt att anonymisera utan att påverka forskningen. För att underlätta detta problem kan forskaren tänka

uppgiftsminimerat. Genom uppgiftsminimering tar man bara del av det relevanta personuppgifterna (Eldén 2020). Uppgiftsminimering har uppnåtts genom att endast ta del av uppgifter som vi är i behov av. Under vår studie tar vi del av intervjupersonernas namn, mejl, utbildning och yrkestitel. I vår studie har namnen anonymiserats med en bokstav och endast utbildning och var intervjupersonerna är verksamma presenteras i studien. Intervjupersonernas utbildning och inom vilken typ av verksamhet de arbetar anser vi inte personbundna, vilket gör att våra intervjupersoner inte går att identifiera.

4.7 Arbetsfördelning

Vid uppstarten har vi suttit tillsammans och bearbetat tankar om metodval. Inledningsvis valde vi en kvantitativ ansats som vi, bara ett par veckor in på uppsatsskrivandet i samråd med vår handledare, fick revidera. Vi har under hela uppsatsen arbetat i ett gemensamt dokument. Detta arbetssätt har gjort att vi till viss del kunnat arbeta enskilt, samtidigt som det möjliggjort för den andre att kunna lämna en kommentar eller följa med i skrivandet.

De vetenskapliga artiklarna som används i uppsatsen har vi sökt enskilt, varav Tuva haft något mer ansvar för sökandet. Artiklarna har sedan delats upp så att vi läst och sammanfattat ungefär lika många var. Vi har sedan tillsammans bearbetat samtliga artiklar för att avgöra vilka som varit användbara i vårt arbete. Även genomläsning och sökning i böcker har gjorts på varsitt håll för att hitta relevant information som vi sedan diskuterat och tillämpat i studien.

Vi har fördelat ansvaret att kontakta intervjupersoner jämt mellan varandra, men samtliga intervjuer har utförts gemensamt. Intervjuerna har delats upp mellan varandra så att en haft ansvar för att ställa frågor till intervjupersonerna. Samtidigt har den andra observerat och reflekterat för att kunna återkomma med relevanta följdfrågor för vårt syfte. Transkriberingen har skett mer uppdelat varav Astrid transkriberat fyra intervjuer och Tuva två. Det transkriberade materialet har sedan bearbetats gemensamt, likaså val av citat.

Avslutningsvis har majoriteten av uppsatsens delar har växt fram ur ett

genomgående samarbete med många och långa givande diskussioner, framför allt arbetet med vår analys och slutdiskussion.

5. Resultat och analys

I följande kapitel presenteras inledningsvis våra intervjupersoner och insamlad empiri med koppling till tidigare forskning och valda teorier. Analysen består av en kvalitativ innehållsanalys och struktureras upp efter våra frågeställningar. Till att börja med presenteras bakomliggande faktorer, följt av utmaningar i arbetet med skolfrånvaron. Avslutningsvis presenteras förslag på preventiva insatser.

5.1 Presentation av intervjupersonerna

Intervjuperson A – Socionom, verksam inom uppfångande verksamhet.

Intervjuperson B – Lärare och specialpedagog, verksam inom en myndighet.

Intervjuperson C – Familjebehandlare, verksam inom en myndighet.

Intervjuperson D – Studie- och yrkesvägledare, verksam inom uppfångande verksamhet.

Intervjuperson E – Socionom, verksam inom skola.

Intervjuperson F – Specialpedagog, verksam inom en myndighet.

5.2 Bakomliggande faktorer

Det finns en samsyn hos samtliga sex intervjupersoner att problematiken är komplex och omfattande. Bland förklaringarna till elevers frånvaro nämns flera faktorer återkommande i nästan samtliga intervjuer. Den mest betonade faktorn är psykisk ohälsa som beskrivs ta sig i uttryck via till exempelvis ångestproblematik, social ängslighet och depression.

Den vanligaste grundorsaken till hög skolfrånvaro eller problematisk skolfrånvaro är ju någon typ av psykisk ohälsa. Jag skulle säga att vanligast är väl ångest, paniksyndrom, ätstörning, depression, så. - Intervjuperson E

Vad ovanstående intervjuperson beskriver knyter an till vad majoriteten av tidigare forskning också nämner i sina beskrivningar av bakomliggande orsaker till skolfrånvaro (Jeppesen Lomholt et al. 2022; Forsell 2020; Sundelin et.al

2023). Intervjuperson E berättar att skolan är en plats förenad med krav och förväntningar. Dessa krav kan vara mer eller mindre svåra att leva upp till beroende på elevens hemförhållande, relationer, anpassning inom skola och elevens allmänna miljö. Utifrån Scheffs (Se Starrin 2013) teori går skolfrånvaron att tolka på olika sätt. Frånvaron går att se om en strategi eleven kan ta till för att undvika en skamfylld situation. Frånvaron går också att förstå som ett uttryck för psykisk ohälsa som utvecklats till följd av en längre exponering av skamkänslor.

En annan faktor av betydelse för en elevs frånvaro, som även knyter an till psykisk ohälsa, lyfts fram av Intervjuperson B.

Det är ett annat samhälle nu ju än vi... eller samhället förändras ju väldigt fort... så det där med ångest och... det här med att vi har mobiler... sociala medier så inpå oss hela tiden skapar väldigt mycket ångest... Är du bra nog? Har du gjort en bra uppdatering nu och fått dina likes?... och du la en uppdatering på din nya jacka, men några sa fan vad den var ful och då går det ut över det... jag tänker man är ju hela... asså... vi mår sämre idag över huvud taget som människor, mer ångest.

- Intervjuperson B

Dagens moderna samhälle är under ständig utveckling och erbjuder ett konstant flöde av information. Flödet kan, som intervjuperson B och Deep (2015) belyser, påverka ungdomar negativt. Sociala medier är ett av de främsta kommunikationssätten ungdomar använder sig av. Problemet är också som Deep (2015) poängterar att det finns en större risk att bli utsatt för mobbning, vilket kan påverka vår psykiska hälsa. Det finns också en större risk att bli avvisad av sina vänner online. Scheff (Se Starrin 2013) lyfter att samhällsutvecklingen och vår exponering av information försätter våra sociala band i en riskzon. Genom digitala verktyg finns ett tolkningsutrymme då vi varken kan uppmärksamma eventuell ickeverbal kommunikation som tonläge och gester, eller har möjlighet att läsa in andras emotioner. Det kan också uppkomma svårigheter att tolka syftet bakom ett meddelande. Utfallet av hur vi använder våra sociala medier är ett lotteri. Ofta skriver vi med avsikt att bli bekräftade men det ställer också krav på att det vi skriver är av en viss kvalitet, eller att det vi publicerar stämmer överens med vad andra personer uppskattar. Om budskapet uppfattas fel kan det snarare leda till eventuella skamkänslor. Med hjälp av Scheffs beskrivning kan vi förstå hur

sociala medier kan både gynna och utmana våra sociala band.

Vårt användande av sociala medier kan däremot vara en tillgång i att värna om sociala band då det skapar möjligheter för oss att umgås, finna gemenskap och få bekräftelse. Intervjuperson B lyfter även hur digitala verktyg kan vara en betydelsefull kommunikationsarena för personer med svårigheter att läsa av sociala koder i verkligheten. Forsell (2020) poängterar att sociala medier kan vara givande i kontakten mellan lärare och elev. Tillgängligheten som sociala medier erbjuder skapar ett lättsamt och smidigt sätt att kommunicera.

Intervjuperson C beskriver att det i flera fall signalerats att en elev inte mår bra eller är i behov av stöd, men att skola och familj inte tagit signalerna på allvar. Intervjuperson C förklarar sedan vidare om uppfattningen om hur det kan manifesteras sig när en elev börjar vara frånvarande.

Vissa barn eller vissa elever vill ju gärna dölja detta, dom vill ju inte berätta och kanske kommer till skolan och ena dagen... och andra dagen så har man ont i magen säger man så vill man inte gå till skolan och... men har man, har man en nära och bra relation till sina barn så känner man om har de här diskussionerna och dialogerna. Har man kanske barriärer, man kanske har en elev som inte vill berätta för sina föräldrar. - Intervjuperson C

Om en ungdom har svårt att prata om sina känslor och försöker skylla sin frånvaro på faktorer som framstår som mer legitima, är risken att eleven på sikt blir hemma på heltid. Scheff (Se Starrin 2013) belyser att tillit till varandra och goda sociala band inom familjen ökar chansen att en ungdom öppnar upp och ber om hjälp. Är de sociala banden däremot bristande kan det manifesteras sig i att ungdomen döljer sina känslor. Döljandet av sitt mående går att tolka som ett sätt att försöka hantera eller undvika känslor av skam. När ungdomen döljer den verkliga orsaken till sin skolfrånvaro kan det vara en utmaning för de system ungdomen ingår i att identifiera och förstå vikten av att vara observant redan i ett tidigt skede. Forsell (2020) redogör för att en omfattande ogiltig frånvaro ofta börjar som ströfrånvaro. Med anledning av det som presenteras i Forsells studie är det därför viktigt att frånvaron kartläggs och identifieras innan den hinner bli för omfattande. Det är

även viktigt att vara observant på frånvaron trots att de finns rimliga förklaringar bakom. Finns en dialog mellan skolpersonal, ungdomen och ungdomens föräldrar angående skolfrånvaron kan den bli lättare att uppmärksamma och erbjuda stöd för i tid.

Två ytterligare betydelsefulla faktorer illustreras i nedanstående citat kopplade till hur skolans verksamhet är utformad. Både intervjuperson E och intervjuperson A lyfter att skolans fyrkantighet kan vara ett upphov till problem.

Skolan är liksom fyrkantig, svensk skola har ju sett ut på samma sätt under lång, lång tid. Och den här fyrkantigheten gör ju att personer som behöver ha lite såhär runt, rundare, faktiskt inte förmår att vara här. - Intervjuperson E

För det här med att ha fyrkanter, det har dom [skolan] testat och det har inte funkat och det är därför ungdomarna hamnar hos oss [uppfångande verksamhet].
- Intervjuperson A

Transaktion mellan skola och vissa elever är inte optimal. Likt våra intervjupersoner nämner saknar skolan den flexibilitet många elever hade behövt. Healy (2014) lyfter att en dålig transaktion mellan elev och system kan vara ett tecken på att systemet saknar resurser för att tillgodose elevers olika behov. Ungdomen är en skör tid för många och med skolans strama ramar ställer det höga krav på att ungdomen passar in. Rädslan för att inte passa in, eller konstaterandet att skolans utformning inte passar eleven kan leda till känslor av utanförskap. Svårigheter i skolan innebär inte att viljan till att lära sig saknas. Det är lätt att misstolka elevens signaler där frånvaron kan tolkas felaktigt. En elev som ofta är frånvarande eller har svårt att passa in i ramarna går lätt att koppla ihop med skoltrötthet eller ett ointresse för sin utbildning.

Lösningarna på problematiken är som tidigare nämnts mångfacetterad och kräver omfattande och varierande lösningar. Ett sätt att förbättra transaktionen och minska skolans fyrkantighet nämns inom tidigare forskning. Kreitz-Sandberg och Fredriksson (2023) lyfter anpassade skoltider som ett möjligt alternativ. Någorlunda anpassade tider i skolan kan förbättra transaktionen mellan skolan och eleverna. Tider som stämmer mer överens med elevers förmåga att koncentrera

sig i skolan kan vara en fördel för alla elever. Det kan räcka med en liten justering, till exempel att första lektionen börjar klockan nio på morgonen i stället för klockan åtta.

Intervjuperson B lyfter lite av ett dilemma som kan bidra till att påverka elevers frånvaro.

Men nu om du är dålig i matte, så är dörren stängd till gymnasiet och det blir väldigt... ja vad ska man göra då? Gå på IV? med alla andra som inte ville eller orka, nej det vill man inte... så det blir väldigt stressigt då för skolan blir så stressad över att dom måste klara sig och skolan behöver sätta in alla resurser på det, då missar man lite att hjälpa dom som är duktigare...för att... det är sån panik kring att alla måste komma in på gymnasiet och inte minst blir ungdomarna stressade när dom känner sig dåliga. Jag skulle säga såhär att man skulle få komma in på gymnasiet oavsett vad du har för betyg... Det hade varit en lättnad för alla.

- Intervjuperson B

Citatet ovan synliggör hur ungdomar som inte klarar grundskolan utesluts från gymnasiet. Om ungdomen på förhand är medveten om svårigheten i att nå kunskapsmålen kan ungdomens skolmotivation och tilltro till sig själv påverkas. Detta knyter an till Rydell Altermatt (2019) som förklarar att stöd och engagemang är en viktig del till elevens tilltro till sin egen förmåga. Det finns en problematik i att bli utesluten från gymnasiet eftersom det kan medföra känslor av misslyckande och skam hos ungdomarna. De elever som inte klarar grundskolan kan uppleva sig otillräckliga och bära på skamkänslor gentemot sina föräldrar och lärare. Sundelin et.al (2020) lyfter att eleverna som inte klarar grundskolan ofta saknar en känsla av stolthet relaterat till skolan.

I stället för att påbörja den alternativa lösningen till gymnasiet som nämns i citatet, kan eleven välja att helt avsluta sina studier eftersom det kan finnas en skam i att gå på IV. Sundelin et al. (2020) lyfter att övergången till ett introduktionsprogram kommer med mycket osäkerhet för eleverna. Eleverna upplever ofta osäkerhet kopplat till utbildningen och sin framtid. Eleverna påverkas av sina tidigare misslyckanden i grundskolan och detta kan skapa en känsla av utanförskap och att inte vara som alla andra. Introduktionsprogrammet

har också bidragit till en minskad självkänsla hos många elever som ofta kan tappa hopp inför framtiden. Vetskapen om att man inte kommer få delta på en egenvald gymnasielinje kan leda till att eleven tappar sin motivation för skolan. Även de sociala banden mellan eleven och skolkamraterna kan påverkas till följd av en skam över sitt skolmisslyckande. Det kan även finnas en skam och oro i att se sina vänner gå vidare till sina valda gymnasieprogram, utan möjlighet att vara med. Eleven själv kan uppleva att de sociala banden sätts i riskzon i samband med ett utanförskap att inte längre kunna bibehålla relationerna som fanns i grundskolan. Det kan också upplevas som ett uteslutande från gemenskapen när eleven inte får åtkomst till gymnasiet.

Skiftet mellan grundskolan och gymnasiet kan vara svårt och det är därför viktigt att eleven har eget inflytande över det valet. Flera av våra intervjupersoner nämner att majoriteten av skolavhoppet sker i skiftet mellan skolövergångar. Inflytandet är viktigt och vid dessa skiften riskerar skolan att tappa eleven, vilket kan leda till att eleven väljer att inte fortsätta sin utbildning.

En sista faktor som flera av intervjupersonerna nämner är neuropsykiatriska funktionsvariationer eller problematik som medför liknande svårigheter. Intervjupersonerna är eniga om att problematiken kräver olika anpassningar inom skolan i olika grad och att en diagnos inte är ett hinder. Diagnosen blir ett hinder i en skola med otillräckliga anpassningar, vilket signalerar ett behov av att utöka resurser som hade förbättrat transaktionen för dessa elever. Forsell (2020) poängterar att neuropsykiatriska funktionsvariationer ofta är förknippade med ett behov av reducerat stimuli för att kunna koncentrera sig och prestera i skolan. För att underlätta för dessa elever kan anpassningar som tillgång till brusreducerande hörlurar eller möjligheten att sitta i ett mindre grupprum vara givande. Finns en fungerande transaktion, innebär det att eleverna får den hjälp och de anpassningar de behöver.

5.3 Utmaningar i arbetet med skolfrånvaron

Våra intervjupersoner lyfter bland annat utmaningar som ligger utanför de yrkesverksammas handlingsutrymme kopplat till exempelvis politiska beslut.

Intervjuperson D och intervjuperson E belyser behovet av förändring inom myndigheter och skolans verksamheter för att arbeta både preventivt och på djupet med problematiken. Intervjuperson E beskriver hur det sett nästan likadant ut i alla år trots signaler på ett behov av förändring.

Sen finns det ju såklart också utmaningar, mycket är ju i så fall i samarbetet med andra myndigheter märker man, att man skulle vilja göra så mycket men det kanske inte finns budget eller regelverk och sådär som sätter käppar i hjulet.

- Intervjuperson D

Hur politiken påverkar handlingsutrymmet i arbetet med problematisk skolfrånvaro lyfts även av intervjuperson E, som arbetat i skolan i åtta år.

Det här är ju en politiskt styrd organisation, men ändå så har vi liksom inte resurser att möta det här, vilket också får konsekvenser och jag tänker såhär... Politiskt sett skulle man kunna tänka att det är ekonomiskt gynnsamt att redan nu liksom främja och förhindra psykisk ohälsa, men även fast det liksom ekonomiskt fördelaktigt för det brukar ju politikerna lyssna på, så sker liksom ingen förändring.

- Intervjuperson E

I hela problematiken är det viktigt att komma ihåg att skolor och myndigheter är styrda av politik. Politiken lägger därmed grunden för hur olika system kan utformas och fungera. Det är viktigt att ta med sig att erbjudandet av resurser från de olika systemen påverkas av den budget politiker beslutat om. En begränsad budget kan bidra till svårigheter att samverka, men kan också påverka andra nödvändiga insatser som till exempel extra insatt stöd i skolan. Varje enskild aktör kan vända ut och in på sig själva och sina insatser, men med en begränsad budget kan det vara svårt att möta problematiken i den omfattning som behövs. Otillräckliga anpassningar inom skolan lyfts i våra intervjuer som en fråga om resursbrist snarare än brist på viljan att erbjuda elever anpassat stöd.

Intervjuperson F lyfter en viktig reflektion kopplat till vem som bär ansvaret för en elevs frånvaro. Det är lätt att lägga ansvaret på barnet, men intervjupersonen menar att det är systemen runt en elev som behöver ta större ansvar.

Att man inte, man kanske inte vill samverka på riktigt, man bara säger att vi bör samverka... Så det är ju den största möjligheten till förändring, om vi samverkar. Det är ingen som kan göra det här själv, inte föräldrar, inte skola, inte BUP [Barn och ungdomspsykiatri], inte HAB [Habiliteringen], absolut inte barnet. Det är inte barnet som ska förändra utan det är systemet runtomkring. - Intervjuperson F

Intervjuperson F beskriver utmaningen i samverkan mellan olika system vilket kan förstås som att transaktionen mellan systemen brister. Bristen på samverkan kan utmana arbetet med skolfrånvaron. De olika systemen vill få det att framstå som att de vill samarbeta och att de är medvetna om att problematiken kräver ekvifinalitet. Även Forsell (2020) poängterar att samverkan såväl internt som med externa aktörer är viktig för att främja elevers närvaro. I arbetet med skolfrånvaron är det även viktigt att den berörda familjen involveras. Under intervjun beskrev intervjuperson F hur de olika systemen ofta vill förskjuta ansvaret mellan varandra ”Ingen vill ta i det här, det är alltid någon annans problem”. Det som hade behövts för att möta problematiken är en fungerande transaktion mellan systemen där alla tar sitt ansvar. Utan en fungerande samverkan riskerar ansvaret att helt och hållet hamna på ungdomen vars frånvaro riskerar att öka.

Nedan synliggörs ett behov av att visa förståelse för hur en familj påverkas av att ha en ungdom som är frånvarande från skolan.

Om man jobbar med det här tror jag att man måste ha väldigt stor förståelse, för vad den här familjen, för det blir ju en familj... står i. Att där finns föräldrar bakom som blir liksom projektledare för sin familj och står i skam och skuld... och det är något barnet också står i, dom står i skuld och skam inför sina föräldrar. Dom kanske inte kan jobba, dom får vara hemma för att jag inte kan gå till skolan. - Intervjuperson F

Det är viktigt som intervjuperson F belyser att alla system som ungdomen är en del i har en förståelse för varandra och elevens liv och familj. De olika systemen behöver ta hänsyn till att det kan finnas en skam hos samtliga familjemedlemmar, vilket kan göra arbetet utmanande. De behöver också vara medvetna om hur de kan förhålla sig till och arbeta med skammen innan arbetet med grundproblematiken bakom frånvaron påbörjas. Även Forsell (2020) redogör för

hur föräldrar med frånvarande barn påverkas på olika sätt. Känslor som lyfts fram är bland annat skam, frustration och skuld kopplat till oförmågan att motivera sitt barn att gå till skolan. Föräldrarnas möjlighet att arbeta kan påverkas om de upplever att de behöver vara tillgängliga för sina barn. Forsell (2020) redogör vidare för att det finns en förtvivlan hos föräldrarna som trots skolplikt inte lyckats få sitt barn till skolan. Skammen som kan uppstå hos föräldrarna kan leda till att det är svårt att be om hjälp. Det kan skapa skam-skam spiraler där man skäms över flera delar relaterade till skolfrånvaron. Föräldern kan till exempel skämmas inför skolan, men också inför sin arbetsplats där de kan vara svårt att fokusera på grund av problematiken hemma.

I en familj där ungdomen, oberoende anledning, inte är i skolan i den omfattning som förväntas påverkas hela familjen och i en av de andra intervjuerna med intervjuperson C lyfts vikten av att bygga en relation upp. Samma intervjuperson ger exempel på en egen erfarenhet av att ha arbetat i flera veckor med att bygga relation till en ungdom och ungdomens familj innan det varit möjligt att prata om skolfrånvaron. Det som blir synligt av intervjupersonernas uttalanden är att det krävs tålmod och ödmjukhet för att bygga en grundad relation till den berörda familjen. Den grundade relationen är en förutsättning för att kunna arbeta med skolfrånvaron.

5.4 Förslag på preventiva insatser

Forsell (2020) belyser, likt vårt empiriska material, att två framgångsfaktorer för att elever ska vara i skolan är att systemen agerar tillsammans och att ungdomen är en del i ett socialt sammanhang. Forsell (2020) lyfter främst vikten av samarbetet mellan skola och familj. Vikten av samarbete bekräftas även av våra intervjupersoner som nämner att goda relationer till de vuxna i skolan är betydelsefullt för eleverna.

Det finns egentligen inget viktigare än att skicka ut en signal till... din ungdom att det är viktigt för mig hur du mår... det är viktigt för mig att du lyckas. Att man inte känner sig bedömd och kritiserad, utan att man känner att den vuxna vill väl... Jag vill att det ska bli bra för dig... och de flesta vill prata om sig själva om dom känner att dom är respekterade för den dom är... Så det handlar väldigt mycket om att sända

ut en signal... att du vill väl [...] man måste få med ungdomen på... att få dom att öppna sig, våga öppna sig - Intervjuperson B

Det går att tolka ur citatet ovan att det är viktigt att bygga relationer och upprätthålla sociala band. Flera av våra intervjupersoner uttrycker att lärarna är en väsentlig del av skolan, vilket gör en god relation till en lärare eller mentor till en framgångsfaktor för att eleven ska komma dit. Flera av våra intervjupersoner belyser också lärarens omfattande ansvar och begränsade handlingsutrymme. Intervjuperson B lyfter däremot att det ibland kan räcka med att sträcka ut en hand och visa att man vill väl. En lärare som uppmärksammar och visar respekt gentemot sin elev, visar också att den värdesätter relationen. Om eleven känner sig respekterad och sedd av sin lärare kan det bidra till ett bättre socialt band, vilket knyter an till Rydell Altermatts (2019) resonemang om att det är viktigt med stöttning från skolpersonal för att främja elevens akademiska prestation och närvaro. En annan problematik som lyfts i våra intervjuer är utmaningen för en lärare med ansvar för flera klasser med många elever att sträcka ut en hand till alla. Det låter i teorin som en enkel åtgärd, men i praktiken kan det vara en utmaning eftersom skolans huvuduppdrag är utbildning.

Intervjuperson F beskriver att frånvaron är ett symptom på något eleven försöker få mer av eller undvika, vilket betonar vikten av att undersöka grundorsakerna och inte bara införa generella lösningar. Ansvar för att undersöka varför ungdomen inte vill gå till skolan ligger på de vuxna i ungdomens omgivning. Intervjuperson F förklarar vidare om behovet att hitta anpassade lösningar.

Så dom svårigheter och utmaningar är ju att vi oftast inte hittar grundorsakerna, för vi klumpar ihop frågan just till problematisk skolfrånvaro. [...] Det är mycket att man antar och gissar [...] Att man har generella lösningar för dom här barnen, som inte alls handlar om det problemet. Så man har liksom inte tagit reda på grundorsaken, så jag tänker att för att möjliggöra något så måste vi kartlägga mycket bättre vilken orsak och vilken funktion fyller frånvaron. - Intervjuperson F

Intervjuperson F poängterar likt Forsell (2020) att orsaken till att en ungdom utvecklar en problematisk skolfrånvaro kan variera. Healys (2014) begrepp ekvifinalitet hjälper oss förstå att problematiken behöver mötas med

individ Anpassade insatser. Det som visas utåt är en frånvarande elev, men det är viktigt att, som ovan citat nämner, inte klumpa ihop problemet. Även intervju person E lyfter att problemet sällan ligger på endast ett system.

Under mina åtta år har jag ju aldrig mött en elev eller ungdom som inte vill göra rätt, som inte vill gå i skolan, utan det finns ju nånting som är problematiskt och ibland så är skolan en stor del utav det eller som ah, det som kanske är vanligast är att det är en ganska liten del av det. - Intervju person E

Båda citaten stämmer överens med Jeppesen Lomholt et al. (2022) som redogör för att det är viktigt med ett helhetsperspektiv. Helhetsperspektivet behöver innefatta både kontextuella och individuella domäner som påverkar en elevs frånvaro. En elev vill, precis som nämns i citatet ovan, gärna göra rätt för sig. Skolan är en viktig plats för social gemenskap, men även för att kunna påverka sin framtid. När en elev väljer att inte gå till skolan behöver systemen runt om reflektera över vilken hjälp och på vilka nivåer hjälpen behöver erbjudas. Det fungerar inte att, som många av våra intervju personer nämner, endast se en bakomliggande faktor. De faktorer som påverkar ungdomens frånvaro riskerar att osynliggöras vid generella lösningar, vilket kan göra problematiken svår att möta och arbeta med på djupet. Behovet av att se flera lösningar är enligt Healy (2014) ett exempel på ekvifinalitet, vilket är väsentligt för att arbeta med en större problematik. Problematiken behöver undersökas ur såväl individuella som kontextuella aspekter, vilket också kommer medföra att varierande behov hos ungdomarna synliggörs. De olika systemen som ungdomen är en del av kan behöva erbjuda olika insatser för att tillgodose ungdomens behov. Skolan kan till exempel erbjuda samtalsstöd hos kurator eller alternativa klassrumslösningar. Finns grundproblematiken i stället inom familjen kan stöd och rådgivning från en extern aktör vara ett alternativ.

Intervju person B belyser en till synes liten åtgärd som kan ha stor betydelse kopplat till ungdomars egna strategier. Dessa strategier används ofta av eleven för att känna sig tryggare i klassrummet.

Skolan ska ju erbjuda anpassade lärmiljöer så att det blir så bra... beroende på, vissa tycker det är jobbigt med ljud då kan man erbjudas att ha hörlurar, eller har luvtröjor [...] Det filtrerar bort, men då säger vissa lärare, nej hos mig får du inte ha hoodie för att [...] Ha olika åsikt är ju, det handlar ju väldigt mycket om förmågan hos lärare att se eller försöka bara fatta, vara människa och försök lyssna in hur ungdomarna har det. – Intervjuperson B

Flera av våra intervjupersoner nämner att begränsade resurser i skolan är en faktor till frånvaro eller att elever inte trivs. De lyfter vidare att skolan behöver införa fler omfattande anpassningar för att främja elevers närvaro. Intervjuperson B lyfter däremot en viktig poäng i att även mindre anpassningar kan vara betydelsefulla. De små resurserna kan göra stor skillnad, men ställer krav på läraren att vara inkännande och nyfiken på sina elever. Ett sätt för eleven att lösa en stökig klassrumsmiljö är, som nämns i citatet ovan, att till exempel använda luvan på sin hoodie. Om läraren har förståelse för elevers egna strategier kan det leda till att eleven känner sig mer trygg i klassrummet. För att en lärare ska kunna ha förståelse för sina elevers olika strategier behöver läraren skapa goda relationer till varje elev.

Stöd från sin omgivning är en framgångsfaktor som nämns i tidigare forskning för att eleven ska trivas och vilja närvara i skolan. Engagemang från lärare kan bidra till att eleven känner sig uppmärksammat vilket är givande för relationen mellan elev och lärare, men också för elevens akademiska prestation (Kreitz-Sandberg & Fredriksson 2023; Wikel & Markelz 2023; Rydell Altermatt 2019). Det går att förstås genom vikten av goda sociala band till sina elever, vilket kan leda till att eleverna vet att de kan vända sig till och ha tillit till sin lärare. Ett gott socialt band kan också bidra med att läraren enklare kan tolka elevernas mående och vara lyhörd för ändrade beteenden hos eleven. Det kan också skapa möjligheter för läraren att enklare tolka och förstå elevernas verbala och icke verbala signaler. De sociala banden mellan elev och lärare är en väsentlig grund för elevers närvaro och trygghet i skolan.

Intervjuperson A riktar ljuset mot något som går att tolka som en brist i systemet. Vid hög skolfrånvaro har skolan ett ansvar att göra en orosanmälan till socialtjänsten. Intervjuperson A beskriver hur en anmälan kan påverka den

berörda familjen och introducerar en alternativ lösning på problemet som hade kunnat främja samarbetet mellan de berörda systemen. Nedan citat illustrerar hur konversationen där hemma kan se ut när en anmälan har utfärdats.

Åh du din jävla unge, du skulle varit i skolan, titta... soc, soc ska komma!"... Asså du vet det främjar inte, tvärtom... Har man inte ens reflekterat över vilken miljö man skapar där hemma?... Man skapar en fruktansvärd miljö [...] Gör ingen orosanmälan, utan skicka dit någon så här att du, vi behöver samarbeta... En samarbetsanmälan! ... och ta bort anmälan... En inbjudan till samarbete för din unge är inte i skolan och vi hade behövt din unge i skolan, vi behöver samarbeta... och det ska komma från skolan, och inte socialförvaltningen. - Intervjuperson A

Som intervjupersonen ovan, och även intervjuperson B nämnt i sin intervju, är en orosanmälan ofta förknippad med känslor av skam. En orosanmälan kan tolkas som en bristande transaktion mellan systemen skola, socialtjänst och familj. En orosanmälan kan till följd av eventuella skamkänslor skada transaktionen och relationen mellan de olika systemen ytterligare. Ett förslag till samarbete som nämns ovan, ökar förutsättningen för en bättre miljö hemma och i transaktionen mellan systemen skola, socialtjänst och familj. En inbjudan till samarbete är i lägre grad förknippat med skam och misslyckande. En inbjudan kan i stället bidra till att lyfta bort skammen från att bli anmäld och främja samarbetet. Inbjudan till samarbete kan bidra till att arbetet med skolfrånvaron inleds tidigare och tas emot mer öppet av den berörda familjen.

När en anmälan görs kan det vara viktigt att vara observant och erbjuda familjen stöd för att inte låta de sociala banden ta skada. Genom att normalisera hjälp och stöd till en elev med hög skolfrånvaro skapas möjligheter att arbeta med problematiken innan frånvaron blivit så pass omfattande att skolan måste göra en orosanmälan. Ett tidigt samarbete kan fungera som en viktig preventiv insats för att fånga upp ungdomen och minska eventuell stress och skam inom familjen.

Intervjuperson C delar med sig av sina erfarenheter av den typ av samverkan som Intervjuperson A ovan upplever behövs. Det framgår i citatet att stöd erbjuds i ett tidigt skede, vilket är ett exempel på en viktig preventiv insats.

Nu har man ju etablerat här en samverkansgrupp mellan alla skolor, elevhälsan och socialtjänsten där vi träffas en gång i månaden. [...] Så får dom möjlighet att lyfta om det känner en oro kring någon eller om det har hänt något med en elev och så fångar vi upp det snabbt och så kontaktar vi varandra och så ringer vi till dom föräldrarna och erbjuder stöd. [...] Det behöver inte vara en hög frånvaro, det kan vara att man känner att den här eleven mår inte bra, mamma vet inte hur hon ska tackla och hantera. – Intervjuperson C

Uttalandet i citatet ovan synliggör hur viktigt det är att transaktionen mellan de olika systemen fungerar. En fungerande transaktion bidrar till en möjlig utgångspunkt för att arbeta preventivt. Finns en regelbunden kommunikation mellan de system som behöver vara involverade kan alla hjälpas åt. Ett välfungerande samarbete mellan systemen kan även sänka trösklarna och normalisera att ge eller få stöd av varandra. Det är också viktigt att kommunicera med föräldrarna för att kunna uppmärksamma behovet av hjälp tidigt. Forsell (2020) lyfter hur samverkan kan bidra till att främja elevens närvaro. De olika systemen kan med sin respektive kunskap dra nytta och lärdom av varandra. Samverkan kan vara en förutsättning för en förbättrad transaktion. Involverandet av flera system gör det möjligt att erbjuda en ekvifinalitet som ökar chansen att kunna anpassa insatser utifrån olika behov.

Bristande transaktion inom skolan skapar utmaning i att möta elevers olika behov. Som tidigare nämnt är det viktigt att eleverna har förtroende för en vuxen som de kan vända sig till i skolan. Flera av våra intervjupersoner påpekar ett behov av att anställa fler som kan arbeta specifikt med skolfrånvaroproblematiken.

Gärna att dom skulle haft samtal varje vecka med någon vuxen, som liksom kan stämna av med dom hur det går, och prata liksom coachande med dom. Att dom hela tiden känner sig sedda och hörda och förstådda liksom. - Intervjuperson D

Intervjuperson D belyser en insats, som med mer resurser skulle kunna bli en betydelsefull del i det preventiva arbetet med skolfrånvaron. Intervjupersonens uttalande knyter an till Kreitz-Sandberg och Fredrikssons (2023) fråga om var skolans fokus ska ligga, på elevers välmående eller utbildningen i sig. Skolfrånvaron, som orsakas av olika faktorer, kräver ekvifinalitet. Mer

skolpersonal vars huvudfokus är att arbeta förebyggande med frånvarande elever kan vara ett alternativ för att underlätta inom skolan. Lärarna kan behålla fokus på att utbilda, och i stället bli stöttade av annan personal som har fokus på hur eleverna mår. Webber (2018) förklarar att skolor som haft personal med ansvar att ta hand om elever med frånvaro har varit en faktor som gynnat elevers skolnärvaro. Tillgänglig personal som fokuserar på elevernas välmående kan bidra till att göra skolmiljön mer trygg och trivsamt. Det är även en framgångsfaktor för att tidigare kunna uppmärksamma skolfrånvaro.

Intervjuperson A berättar om en bekant med erfarenhet av ovanstående exempel.

Dom anställde i en skola två stycken socionomer... och dom hade just den uppgiften att dom gick hem och dom hämtade dom till skolan, och så körde runt [...] och såg till så att dom kom till skolan... och plötsligt så är det inte ett problem längre.

- Intervjuperson A

Precis som intervjuperson A nämner kan en lösning vara att anställa personal med uppgift att, i samråd med föräldrarna, hjälpa eleverna att ta sig till och vara i skolan. Personal med fokus på att bygga relationer och skapa sociala band med eleverna kan vara en framgångsrik preventiv insats. Scheff (Se Starrin 2013) redogör för hur ett respektfullt bemötande skapar känslor av acceptans. När människor känner sig accepterade ökar stoltheten, medan skamkänslorna minskar. Om det finns vuxna som visar intresse och respekt för ungdomarna och deras behov kan det öka samhörigheten och främja de sociala banden. Extra anställd skolpersonal kan också bidra till en tryggare skolmiljö, vilket kan öka elevernas trivsel och närvaro. Detta knyter återigen an till tidigare forskning som lyfter behovet av större fokus på elevers välmående då en elev som känner sig sedd och uppskattad ofta har högre skolnärvaro (Kreitz-Sandberg & Fredriksson 2023; Wikel & Markelz 2023).

6. Slutdiskussion

För att återgå till uppsatsens frågeställningar handlar de bakomliggande faktorerna som orsakar skolfrånvaro enligt de professionella framför allt om psykisk ohälsa, dysfunktionella familjeförhållanden och bristande anpassningar i skolan. Enligt

flera av våra intervjupersoner inför även skolan alltför generella insatser. Andra faktorer som kan påverka skolfrånvaro och lyfts i våra intervjuer är neuropsykiatriska funktionsvariationer och sociala medier.

De utmaningar som finns knyter an till studiens första frågeställning om bakomliggande faktorer. Utmaningen ligger i att, baserat på en ordentlig kartläggning, identifiera orsakerna och gå in med väl avvägda anpassningar kopplat till ungdomens olika system. För att kunna erbjuda rätt insatser är det viktigt att ta reda på vad skolfrånvaron är ett uttryck för.

De preventiva insatserna som lyfts i våra intervjuer är insatser som innefattar ett ändrat skolsystem som inkluderar fler anpassningar baserat på elevers enskilda behov. Det kan handla om till exempel mindre klasser, möjlighet att sitta avskilt och överseende med elevers egna strategier som att ha luvtröja på lektionen. En annan preventiv faktor som kan bidra till elevers trivsel i skolan är ungdomarnas relationer till såväl skolpersonal som skolkamrater. Finns en god relation ökar sannolikheten att läraren uppmärksammar ändrade beteendemönster hos sina elever i ett tidigt skede. Vidare diskuterar de professionella att det behövs en samverkan mellan olika verksamheter för att kunna bidra med olika typer av stöd. Majoriteten av våra intervjupersoner nämner att det hade varit en fördel om det gick att anställa mer personal i skolan med uppgift att arbeta preventivt, till exempel socionomer. Fler socionomer, eller motsvarande kompetens, hade också kunnat innebära mer stöd till skolpersonal i arbetet med elever med frånvaro. Ett annat behov som lyfts är fungerande samverkan och samverkansgrupper mellan till exempel skola och socialtjänst.

Den tidigare forskning vi använt och vårt empiriska material är samstämmig. Det finns vissa skillnader, men i allmänhet nämns liknande bakomliggande faktorer, utmaningar i arbetet och vilka preventiva insatser som hade behövts. Våra intervjupersoner gör det tydligt att problematiken är komplex och inte endast handlar om skolan. Skolan är en stor del av ungdomens liv, vilket gör att problematiken ofta uppmärksammas och kopplas dit trots att orsaken till frånvaron inte alltid handlar om skolan i sig. Frånvaroproblematik som orsakas av

andra faktorer än skolan, till exempel dysfunktionella familjeförhållanden eller skärmb beroende, kan inte endast vara skolans uppgift att arbeta med.

De valda teorierna har varit lämpliga för att analysera och besvara våra frågeställningar. Healys systemteori har gett oss förståelse för hur olika system påverkar varandra och ungdomen. Systemteorin har gett oss en inblick i hur viktigt det är med samverkan mellan systemen för att kunna arbeta med problematiken. Scheffs teori har bidragit med en djupare förståelse om hur problematiken kan påverka ungdomen och ungdomens familj. Vi återkommer ständigt till Scheffs teori, eftersom frånvaron är tätt förknippad med skamkänslor. Teorierna har gemensamt bidragit till en fördjupad förståelse för skolfrånvarons komplexitet.

Under arbetets gång har vi reflekterat mycket över hur arbetet med problematisk skolfrånvaro behöver se ut. En utmaning som varken tidigare forskning eller vårt empiriska material hanterar är frågan om sekretess. För att samverka krävs en informationsdelning mellan olika verksamheter, vilket sekretessen kan försvåra. Det hade behövts undersökas mer hur systemen ska förhålla sig till sekretessen.

Vidare kan vi återgå till studiens rubrik, vems närvaro saknas? Uppfattningen om detta är delad, men utifrån vad vi lärt oss från tidigare forskning och vårt empiriska material är elevens frånvaro ofta ett resultat av något. Det går att tolka som att det till stor del är samhällets närvaro som saknas. Det behövs mer samverkan, tydligare kartläggning och tidigare insatser för att kunna stötta de elever som inte mår bra. Ansvar för frånvaron är inte endast elevens, utan kräver hela samhällets engagemang.

7. Referenser

- Aspelin, Jonas (1996) Thomas J Scheffs Socialpsykologi. En introduktion. *Sociologisk Forskning*, 33 (1): 71–86.
- Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Tredje uppl. Stockholm: Liber
- Deep, Gagan (2015) Social media and the mental health of teenagers: An insight. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 6 (7): 741–743.
- Eldén, Sara (2020) *Forskningsetik. Vägval i samhällsvetenskapliga studier*. Lund: Studentlitteratur
- Eriksson-Zetterquist, Ulla & Göran Ahrne (2015) *Intervjuer*. I: Handbok i kvalitativa metoder. Stockholm: Liber
- Forsell, Tobias (2020) “Man är ju typ elev, fast på avstånd” - problematisk skolfrånvaro ur elevers, föräldrars och skolpersonals perspektiv. *Doktorsavhandling*. Umeå: Cityprint i Norr AB
- Gren-Landell, Malin (2023) *När barn och unga är borta från skolan - Socialt arbete med skolfrånvaro och studieavbrott*. Lund: Studentlitteratur AB
- Healy, Karen (2014) *Social work theories in context - creating frameworks for practice*. 2 uppl. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Jeppesen Lomholt, Johanne & Jacob Nielsen Arendt, Iben Bolvig & Mikael Thastum (2022) Children with School Absenteeism: Comparing Risk Factors Individually and in Domains. *Scandinavian Journal of Educational Research*. 66 (3): 411–426.
- Kearney, A. Christopher, Randolph Dupont, Michael Fensken & Carolina

Gonzálves (2023) School attendance problems and absenteeism as early warning signals: review and implications for health-based protocols and school-based practices. *Frontiers in Education*, 8 (volymnummer saknas): 1–15.

Kearney, A. Christopher, Laelia Benoit, Carolina Gonzálvez & Gil Keppens (2022) School attendance and school absenteeism: A primer for the past, present, and theory of change for the future. *Frontiers in Education*, 7 (tidskriftsnummer saknas): sidnummer saknas.

Kreitz-Sandberg, Susanne & Ulf Fredriksson (2023) Comparative Perspectives on School Attendance, Absenteeism, and Preventive Measures in Europe and beyond. *European Education*. Volymnummer saknas (tidskriftsnummer saknas): 1–11.

Rydell Altermatt, Ellen (2019) Academic Support From Peers as a Predictor of Academic Self-Efficacy Among College Students. *Journal of College Student Retention*, 21 (1): 21–37.

Skolverket (2019) *Attityder till skolan*. Stockholm: Skolverket

Skolverket (2021) *Nationell kartläggning av elevfrånvaro – De obligatoriska samt gymnasie- och gymnasiesärskolan*. Stockholm: Skolverket

Starrin, Ben (2013) Thomas J. Scheff. I: Henrik Stenberg & Bo Isenberg (red.) *Relationell socialpsykologi - klassiska och samtida teorier*. Stockholm: Liber AB

Sundelin, Åsa, Joakim Lindgren & Lisbeth Lundahl (2023) Young People's Stories of School Failure and Remedial Trajectories – Clues to Prevention of School Absenteeism and Early School Leaving. *European Education*, 0 (tidskriftsnummer saknas): 1–14.

Webber, C. Kristina (2018) A Qualitative Study of School Social Workers' Roles and Challenges in Dropout Prevention. *Children & Schools*, 40 (02): sidnummer

saknas.

Wikel, Kristin & Markelz, Andrew M. (2023) Chronic Health Conditions, School Attendance, and Socioeconomic Factors: A Literature Review. *Journal of Special Education Apprenticeship*, 12 (2): 97–115.

Wrangsjö, Björn & Nils Åhlund (2021) *Borta bra... om hemmasitteri*. Lund: Studentlitteratur AB

Lagrum

Skollagen (SFS 2010:800)

8. Bilagor

Bilaga 1

Informationsbrev

Hej!

Vi heter Astrid och Tuva och är studenter på Socialhögskolan vid Lunds universitet. Vi läser på sjätte terminen, vilket innebär att vi skriver vår kandidatuppsats där vårt valda ämne är problematisk skolfrånvaro.

Vi skriver till dig som har erfarenhet av att arbeta med barn och unga med problematisk skolfrånvaro då vi önskar genomföra en intervju. Intervjun beräknas pågå i ungefär 45 minuter och består av frågor med inriktning på preventiva insatser. Intervjun kommer att spelas in med en diktafon. Inspelningen kommer att raderas efter examination.

Deltagandet bygger på frivillighet och du kommer inför intervjun att få ta del av en samtyckesblankett. Om du väljer att delta kommer blanketten att signeras i samband med intervjutillfället. Du kan när som helst, även efter lämnat samtycke, välja att avbryta ditt deltagande. Du som deltar kommer att vara anonym i vår studie och endast information om din yrkestitel och utbildning kommer att framgå.

När studien är avslutad finns det möjlighet för dig som deltagit att ta del av resultatet. Detta uppger du innan, under eller efter intervjun.

Vid frågor och funderingar kan ni kontakta oss eller vår handledare.

Kontaktuppgifter:

Astrid Mjörnebrant: astridmjornebrant@hotmail.com

Tuva Rexstrand: 00tuva@gmail.com

Handledare: Fay Lundh Nilsson. Mejl: fay.lundh_nilsson@ekh.lu.se

Tack för ditt deltagande, med vänliga hälsningar

Tuva Rexstrand & Astrid Mjörnebrant

Bilaga 2

Intervjuguide/Checklista

Bakgrundsfrågor/Inledande frågor

1. Vilken är din yrkestitel?
 - Vad är din grundutbildning? (Socionom, socialpedagog, lärare med mera)

2. Vilken erfarenhet har du av arbetet med elever med hög frånvaro?
 - Hur länge har du arbetat med det området?

3. Vilka möjligheter och utmaningar ser du i arbetet med problematisk skolfrånvaro/målgruppen barn och unga med frånvaro?

Frånvaro och preventiva insatser

4. Vilka faktorer tror du påverkar elevers frånvaro?
 - Utifrån det nämnda faktorerna, vilka anpassningar tror du hade behövts för att hjälpa eleverna?

5. Vad tror du är orsaken till att en elevs skolfrånvaro hinner bli så pass omfattande att den blir problematisk?

6. Vilka preventiva insatser upplever du, med din erfarenhet att det hade behövts för att fånga upp elever i tid?
 - Om du hade fått införa en preventiv insats, hur hade den sett ut och vad hade du fokuserat på att arbeta med?
 - Tror du att behovet finns att anställa/ta hjälp av annan personal/externa aktörer, för att skolan ska kunna erbjuda mer preventiva insatser?

7. Kommentarer/Tillägg? Är det något du vill utveckla eller lägga till som kommentar efter denna intervju.

Extra frågor vid behov:

8. Upplever du att det finns resurser att fånga upp elever med hög frånvaro i tid?
 - Om inte varför/vad saknas?